

7870
Arnold Schulbach.

Daaniaegne
Narwa

A-1870
Arnold Schulbach.

**Daaniaegne
Narwa.**

5886

2

~~5157~~

A-7870

Läbipaistmatu paksu udusse, kust film waewalt midagi seletab, on mähitud Narwa wanem ajalugu. Narwa enese wanad arhiivid on aegade tselstel kahetsemiswäärsel kombel häwinenud, mujal on teated tema kohta nii lehwad ja olid nii raskesti kättesaadawad, et sugugi imestada ei tule, kui Narwa wanemad ajalookirjutajad Daani ja isegi orduajast lühikesse märkusega mööda libisesid, et nendest aegadest öieti midagi teada ei ole.

Ometi on Narwa wanema ajaloo kohta siiski weel mõned teadete riismed säilinud, peaaasjalikult Tallinna linnaarhiivis. Olgugi need riismed lehwad, kuid seda hoolisamat tähelepanu ja järelekaalumist nõuab iga üksik rida. Neid reakesi aga kõrwuti seades, võib juba mõnigi üksikasja saada selgemaks.

Käesolewaks kirjutuseks andis tõule Dr. P. Johanseni poolt „Ajaloolises Ujakirjas“ ja hiljem ka eriraamatuna awaldatud kirjatöö: „Peapiskop Mihael Sildebrandi profess Narwa linnaga“. Selles on Dr. Johansen awaldanud seni tundmatuid, väga huwitawaid andmeid Narwa linnamiiride ehitamise aja kohta, samuti teinud ka väga tähelepanuwääriwaid ja õigeid järeldusi linna wanema asukohta kohta. Kuna käesolewate ridade autor siiski lõi Dr. P. Johanseni seisukohti ei saanud jagada, siis õhutas see teda weel kord algallikaid läbi waatama, mille järelduseks on käesolew kirjatöö.

Autor peab oma ormsaks kohuseks südamlikku tänu awaldada Dr. P. Johansenile, kes selle kirjutisega tutwunedes oma laialdaste teadmiste põhjal terwe rea kasulikke näpunäiteid on annud kirjatöös käsitatud üksikasjade kohta.

M:hal Narwa linn ja linnus (loss) on tekkinud, selle üle on linna ajalookirjutajate arvamised väga lahku läinud. Linnuse ehitamise aastaks on peetud ühelt poolt peaaegselt 1223 või ühte temale järgnevat aastat, teiselt poolt aga a. 1256.

Et linnus on rajatud 1223. a. paiku, sellele arvamisele kaldub Petrow omas Narwa linna ajaloos, (B. П. Петровъ, Городъ Нарва. С.-Петербургъ, 1901) kirjutades: „Meil on rohkem põhjuseid omaks võtta saksa ajaloolaste poolt kindlaks määratud asutamise aasta, s. o. arvata Narwa linna tekkimine ligikaudu 1223. aastasse. (lhf. 25). Nähtavasti Petrowi peale toetudes, kirjutab ka Tõnurist („Narwa“, Tallinn, 1912 lhf. 2): „Linna asutaja on Daani kuningas Waldemar II, kes arvatawasti linna 1223. a. rajas, kui Liwimaa ajaloolaste ütelsi uskuda.“

Saksa ajaloolased, kellele see arvamine tugineb, on Rusfow ja Nyenstädt. Esimene on oma Liwimaa kroonika kirjutanud 16. sajandi teisel poolel, teine 17. sajandi algusel, mõlemad rohkem, kui kolm ja poolsada aastat pärast Waldemar II aegu. Sellega ei saa kumbagi nendest võtta algallikana. Kumbki nendest ei räägi ka midagi sellest, et Narwa oleks rajatud 1223. aastal või warsi pärast seda. Rusfow jutustab, et Daani kuningas Waldemar II hakkas ehitama Tallinna lossi aastal 1223. „Niisama ehitasid daanlased pärast seda aega Rakwere ja Narwa linnused, et nendest ümberkaudseid maid sundida ja kaitsta“, — lisab ta juurde. Sellega ei seo Rusfow Narwa lossi ehitamise aega ei 1223. aastaga ega ka Waldemar II isifuga, waid kinnitab ainult, et loss on tekkinud pärast 1223. aastat ja

ehitatud daanlaste poolt. Kui ruttu pärast 1223. aastat seda Ruffow ei tea. Et Narwa daanlaste poolt ehitatud, f. o. tekkitud daanlaste walitsufe ajal, enne 1346. aastat, seda teame ümberlückamatult ka teistest allikatest, sest kui 1346. a. Gestimaa müügi teel läks daanlaste käest ordu kätte, siis olid peale Tallinna juba Rakwere ja Narwa linnad ja lossid. Wististi ongi need wanad ürikud Gestimaa müügist olnud selleks algallikaks, millele Ruffow on rajanud oma wäite, et Narwa loss rajatud on daanlaste poolt. Sest rohkem Ruffowi kroonikast Narwa lossi ehitamise kohta ei saa wälja lugeda.

Kindlamini piirab ehituseaega Nyenstädt, kes elas a. 1540—1622 ja kes omas kroonikas kirjutab, kuidas Daani kuningas Waldemar warsti pärast Harju ja Wirumaa allahetmiste tuli ühes Lundi piiskopiga Liwimaale ja hakkas 1223. a. ehitama Tallinnat, hiljem aga ehitas Rakwere ja Narwa. Nii on Nyenstädt määranud kindlaks Narwa lossi ehitaja isiku — Waldemar II. Kuna Waldemar II walitsus kestis 1241. aastani, siis oleks Nyenstädti uskudes Narwa loss tekkitud enne 1241. aastat.

1223. a. kasuks ei jää otselohke wähematki tõendust. Ei saagi jääda, sest Läti Hendriku kroonikast selgub, et 1223 ja temale järgnewad aastad olid daanlastele niiwõrt raske, et nad siis üldse losside ehitamisele ei saanud mõelda Baltimail.

1223. aasta algas suure mässuga eestlaste poolt, kes isegi Tallinnat käisid piiramas. 7. mail samal aastal sattus Waldemar II ise wangi Schwerlni krahwi Heinrichi kätte ja jäi sinna aastateks. Nasta teisel poolel okupeerisid ordumehed kogu Wirumaa, sügisel piirasid wenelased 4 nädala wältel Tallinnat. (Läti Hendrik VII. 6) Tekkis pikaldane sõda ordu ja daanlaste wahel, kus Wi-

rumaa rohkem ordumeeste, kui daanlaste käes seis. 1225. aasta sügisel okupeerisid Tartu piiskopi vasallid lõpulikult Wirumaa, siis läks see paavsti legaadi Modena Willemi waldamisega ning anti 1227. a. uuesti ordule, kes siin täieõigusliku peremehena kuni a. 1238 püsis. Nii ei olnud Wirumaa ühes praeguse Narwa maaalaga 1225. – 1238. a. üldse daanlaste käes ja ei olnud nendel sellepärast vähemaltki võimalust siia lossi ehitada. Kui loss aga tekkinud oleks enne 1225. aastat, siis peaks temast mistisugused jäljed leiduma Läti Hendriku kroonikas, mis kirjeldab sündmusi 1226. aastani. Kuid Hendrik on kuulnud ainult ühest Daani linnast, Tallinnast. Võiks märkida, et arhiivides on säilinud mitu ürikut Harju, Reweli ja Wirumaa üleandmisest 1227. – 1238. wahel (Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch I. 100, 145, 160, eespool alati lühendatud UB.) kuid nendes nimetatakse koos maaaladega ainult Rewele, s. o. Tallinna lossi. Teisi losse ega linne, — wanad Eesti maalinnad arwamata, — Eestimaa Daani osas sel ajal weel ei olnud. Samuti on teada, et kuningas Waldemar 1236. a. alul paawstile teatawaks tegi teened, mis tal olid Eestimaa suhtes: palju paganaid ümber pööranud, Tallinna linnuse ära wõtnud ja kindlustanud ning rahwast ristiusku pööranud (UB I. 147, Bunge „Das Herzogthum Estland unter den Königen von Dänemark“, Gotha 1877. I. 31.) Uue lossi, Narwa, ehitamisest aga mitte sõnagi. Kas oleks tõesti usutaw, et Waldemar oleks paawsti ees jätnud wälja mängimata selle trumbi, lossi ehitamise Wenemaa piirile, kui see tõesti oleks sündinud?

Kas ehitati loss Waldemar II walitsuse lõpupäewil?

Jääks weel oletada, et loss ehitati Waldemar II walitsuse lõpupäewil, pärast Stenby rahulepin-

gut, kui Eestimaad uuesti Daani kätte läks, sellega 1238—1241. a. wahel. On teada, et Eestimaad uuesti kätte saades Daani wõimud siin mõndagi korraldama hakkasid, mida tunnustab muuseas wana Daani maksuraamat, — n. n. Liber Censur Daniae. Sellest leiame, et 1240. a. paiku Narwa jõe piirkonnas juba asus Narwia küla, 8 adramaad suur, mis kuulus kuningale. On ka teada, et 1241. a. oli kawatsus alustada paawsti õnnistusel suurt misjonitööd Wadjamaa paganate seas Narwajõe taga, mille kohta orduwennad ja Saaremaa piiskop omawahel kokku leppinud. (UB. II. 190-a). Nagu piiskopi kirjast näha, juhiti Wadjamaa misjonitööd ja allahetmist ühest teatud lossist, mille maad juba sakslastele wälja antud. „Urkundenbuchi“ wäljaandja Bunge küsib, kas see loss ehk ei olnudki Narwa?

Wastuse eitawa, annab Nowgorodi kroonika, jutustades, kuidas 1240. a. orduwägi koos eestlastega tunginud Wadjamaale, heitnud selle oma alla ja pannud maksud peale ning siis rajanud Kaporje wallas linnuse, et selle kaudu walitseda Wadjamaad. See linnus oli Kaporje wõi Kaprio, millest ka Wartbergi kroonika räägib. Rahitlemata on Kaporje see koht, millest Saaremaa piiskopi kirjas juttu. Ei wõinudki ju orduwennad ja piiskop maid jagada Daani riigi piirides, kuhu tolleaegne Narwa kuulus.

See on aga ka lõik, mis Narwa lossi tekkimise kasuks Waldemar II ajal wõiks rääkida. Mingisugust muud jäljekest temast leida ei ole. Jääks ainult Nyenstädti kroonika, kuid waewalt ka seda saame küllalt ustawa tunnismehena selles asjas wõtta. Nyenstädt on oma kroonika kokkuseadmisel teiste allikate seas tublisti kasutanud Russowi kroonikat. Paistab, et ta Russowilt ongi laenanud teated Narwa lossi tekkimisest, kuid need mitte küllalt täpselt edasi an-

nud selles mõttes, et ta seob Narwa asutamise mitte daanlaste walitsusajaga üldiselt, nagu Rusfow, waid Waldemar II walitsusajaga. Nähtawasti on Nyenstädti eksiteele wiinud see asjaolu, et Rusfow Waldemar II-st jutustades otsekohe Narwa lossi ehitamist mainib pärast 1223. aastat, millest wõis arwamine tekkida, et see sündmus oli warsti pärast 1223 aastat, sellega Waldemar II walitsuse ajal. Nähtawasti on Nyenstädt omaford alusets olnud Urndtil, kes oma Liwimaa kroonika II osas Liwimaa linnade ja kindlustuste tabelit kokku seades märgib Narwa asutajaks Daani kuninga Waldemar II ja asutamiseaastaks 1224. Kroonika kirjutajal on jäänud mulje et Narwa asutamine wõis sündida warsti pärast 1223 aastat ja on sellepärast märkinud asutamiseaastaks järgmise — 1224, mis aga sugugi usutaw ei ole toleaegeid ürikuid ja poliitilist seisukorda arwesse wõttes. (Wt. Urndt II, lhf. 344).

Narwa lossi ehitamise kohta Waldemar II poolt ei leia meie wähematki dokumentaalselt ja usalduswäärset tunnistust. Kõik, mis sellest ajast Narwa jõe kaldalt leida wõib, see on Narwia küla.

Sündmused Narwa-jõel a. 1256.

Palju rohkem kaalu näib olewat esialgsel waatlemisel nendel tõendustel, mis räägiwad Narwa lossi ehitamisest a. 1256. Peatume nendegi juures. 1255 aasta alul on faks aadlikku, Otto von Luneborg ja Dietrich Kewel paawstile ette kannud, nendele kuuluwate maa-alade läheduses olewat hulk paganaid nii kaugele wiidud, et nad tahet on awaldanud pöörduda ristiusku. Kuna tegemist on uue misjonitöö kawatsusega Wadjamaal, siis arwatakse õigusega, et mõlemi aadliku waldkonnad asusid Narwa-jõe läheduses

wõi koguni kaldal. Nowgorodi kroonika hilisemate teadete põhjal arwatakse nimelt, et Riwe-
lile mu seas läänile on antud Narwia küla, mis
1240. a. paiku oli weel kuningaga enese käes. —
Mõlemi aadliku ettekande järele teeb paawst
Aleksander IV peapiiskop Albert Suerbeerile 19.
märtsil 1255. a. ülesandeks tähendatud paganad
ristida ja nendele ühe peakiriku ehitada ning
tubli piiskopi ametisse panna. (UB. I. 281.)

Nende kawatsustega ühendusse seatakse Now-
gorodi kroonika järgmine jutustus: „Suwel 6764,
(s. o. meie ajaarwamise järele aastal 1256) tulid
roots ja häma ja soome ja Didmann oma wallaga
ja palju wäge ning hakkasid ehitama linna Na-
rowal. Siis ei olnud würsti Nowgorodis ja
saatsid nowgorodlased alla würsti juurde sõja-
wäe järele, aga ise saatsid oma walda mööda
laiali, nemad aga, Raini sugu, kuuldes seda,
pögenesid mere taha. Samal aastal, talwel, tuli
würst Aleksander ja mitropoliit temaga ja läks
würst teele ja mitropoliit temaga.“

„Ja nowgorodlased ei teadnud, kuhu würst
läheb, mõned arwasid, et läheb tshuudide peale
— läks Raporjeni. Ja läks Aleksander häma peale,
mitropoliit läks Nowgorodi“.

Sellest jutustusest järeldawad mitmed aja-
loolased (Goetze, Hansen, dr. P. Johansen), et
uus Narwa-jõeale rajatud linn oli Narwa ja tema
ehitajatest Didmann ei keegi muu, kui eespool
tähendatud Daani kuninga läänimees, Narwia
küla peremees Dietrich Riwel.

Kuid sarnase oletuse juures teliwad rasked
arusaamatused. Miks tulid rootslased, hämelased
ja soomlased linna ehitama wõõrale Daani ku-
ninga läänimehe maaalale? Wene kroonika ei
jätä kahtlust, et peategelased linna ehitamisel
olid rootslased ühes hämalaste ja soomlastega, —
seda tõendab ka Aleksander Newski kiristusrett

hämälaste maale. Daanlastest ja sakslastest linna ehitusel üldse juttu ei ole, ainult Didmann oma wallaga wõtab ehitusest osa, kuid sellegi nihutab kroonika loetluses wiimasele kohale, andes tema osawõtule asjast nähtawasti wõrdlemisi wäikese tähtsuse. Kas käiakse aga nii ümber asja algataja ja organiseerijaga, maa ning ehitatawa linna tõsise peremehega? Kuid nähtawasti ei loe kroonika Didmanni asja algatajaks ja hingeks, waid rootslasi.

Ja miks läks Nowgorod sellepärast nii ärewile, et kusagil, piiri taga, wõõral maa-alal linnu rajati? Juba Goetze („Albert Suerbeer, Erzbischovon Preussen, Livland und Ehstland“ St. Petersburg, 1854) ja tema järelle Hansen („Geschichte der Stadt Narwa“ Dorpat, 1858) märgiwad, et wenelastel mingisugust õigust ei olnud daanlasi keelata ehitamast kindlustust oma, s. o. Daani maa-alale. Waatamata sellele on Nowgorodi ärewus nii suur, et kohe saadab otsima würsti, kellega ta olnud tülis, teda lepitab ja jalamaid abiks palub. Kas on sarnane ärewus loomulik, kui linna ehitamine oli ainult kaitsekindlustuse rajamine Daani piiridesse, mitte aga pealetungiks tugipunkti loomine Wene maa-alale, Wene piiri puutumatusse rikkumine?

Oletus, et Didmanni linn oli Narwa, ei taha hästi wastata ka eelmisel aastal kokkuseatud misjonitöö kawatsusile. Kindlustus oleks ju muuseas pidanud kaitsema ka seda peafirikut, mida paawst käsksis rajada. Kuid mis mõte oli rajada peafirikut väljaspool eparhiat, wõõra piiskopkonna piiridesse? Narwa kuulus ise teise piiskopkonda, oli jõe läbi Wadjamaast lahutatud.

Pidades Didmanni linna Narwaks. oletawad ajaloomehed, nagu eespool tähendatud, et Riwele, s. o. Didmannile oli läänile antud Narwia küla, sellega asus uus loss tema maa peal. Era-

maadele ehitatud loss jäi aga ehitaja-maawaldaja omanduseks. Nii kuulus 1256. a. ehitatud loss Riwelile. Kuid 1277. a. on Narwa loss mitte Riweli, waid Daani pealiku Eylard v. Oberge käes. Dr. P. Johansen arwab, et Didmann lossi wahapeal tuningale edasi müünud; siis oleks loomulik olnud oodata, et müüdnud on ka kogu Riweli käes läänil olnud maa-ala. Kuid maa ja Narwia küla on weel 1294. aastal Riweli poja käes, nagu selgub Nowgorodi kroonikast. Kuidas seletada seda wastolu? Mis wõis fundida Riwelit käest ära andma oma küla loomuliku kaitse, kindlustuse?

Lõpuks ka see arusaamatus, mille peale juba Goetze tähendab (lhf. 154). Wene kroonika jutustab, et tulid roots, häma, soome ja Didmann oma wallaga. Kui loss ehitati Didmanni maale, siis oli maawaldaja oma wallaga ometi kohal ega tarwitsenud linna ehitamiseks enam kusagile tulla. Kroonika rõhutab aga ka Didmanni tulekut.

Kõik need arusaamatused lahtuwad korraga, kui oletada, et kindlustus rajati mitte Riweli maalale, waid hoopis teisele poole jõge, Narwa-jõe paremale kaldale, umbes Zwangorodi kohale. Siis ei olnud see enam kaitsekindlustus, waid pealetung, jala asetamine Nowgorodi maa-alale, Wadjamaale. Siis wõisid tõesti rootslased olla peategelased, sest hiljemgi näeme, et nende lõök Wenemaa wastu sihitud on praeguse Zwangorodi kohale, nagu näit. 1496. aastal. Siis wõis kindlustus tõesti warju anda tulewasele peakirikule, siis pidi tõesti ka Riwel oma wallaga tulla, et ehitusest osa wõtta.

Et Didmanni linnus tõesti rajatud oli Narwa-jõe paremale kaldale, see selgub Nowgorodi

kroonikast, kus kirjeldatakse tema ülesseehitamise katset a. 1294. Seal kirjutatakse:

„Aastal 6802 (s. o. 1294. meie ajaarvamise järele) ehitas Titmanni poeg (kroonikas Tit Manowitsch s. o. Titmanowitsch) otij gorodoki siinpoolsele (s. o. Nowgorodi poolsele) kaldale; nowgorodlased aga läksid, põletasid linnakese ja tema suure küla wõtsid ja põletasid.“

Otij gorodok.

Sõnade отий городокъ tõlgitsemisel on arwamised läinud lahku. R. S. v. Busse oma töös „Die Burg Odenpäh und ihre frühere Bedeutung“ (Mittheilungen VI Riga 1852) tõlgitseb seda nimetust kui Oti linna, Otto linna, Ottenburgi: wõib olla oli Didmanowitschi, s. o. rüütel Thiederich von Kiweli poja nimi Otto ja uuesti ehitatud linnust hüüti tema nime järele. Busse oletuse wõtab omaks ka L. Arbusow (Grundriss der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands, Riga 1918 lkt. 46), seletades: Aastal 1294 nimetatakse Ottenburgi Narwa parema kaldal, nimetatud nii oma ehitaja, Otto Kypelli järele, kes oli eel-pooltähendatud Tidmanni järeltulijaid.

Busse on oma järeldused tõmmanud kahefordsest oletusest: et wana Kiweli poja nimi oli Otto ja et 1294. aastal Narwa-jõe paremale kaldale rajatud linnus sai oma nime selle poja järele. Kui üks nendest oletustest ekslik, langeb terve ehitus kokku. Meil pole aga kõigepealt ühtki tõendust, mis oli Didmanni poja nimi, eriti et see oleks olnud Otto. Kui see Otto oli nii kuulus mees, et linnustki tema järele nimetati Ottolinnaks wõi Oti linnaks, siis on ometi arusaamatu, miks kroonika seda laialt tuntud nime ei tarwita ja ei ütle, et tuli Otto ja rajas linnuse Narwa-jõe siinpoolsele kaldale, nii nagu ta aastate eest ütles, et tuli Didmann ja rajas.

Kroonika räägib aga mistipärast ainult Didmanni pojast. Kuid just see Didmanni poja ristinime furnukswaikimine wiib arwamisele, et selleks põhjuseid wõis olla: poeg wõis kanda sama nime, mis isa, Thiederich wõi Dietrich, nii siis olla samasugune Didmann, kui isa. Sest tol ajal tarwitati ristitud nime asemel sagedasti mõnd sellest nimest tuletatud hüüdwormi, nagu Didmann, Tidese, Tilo, mis olid kõik wäga igapäewased. Kas ei ole nüüd tõenäolif, et kroonika ristinime ei tarwita ainult sellepärast, et noort Didmanni, poega, eraldada wanast Didmannist, isast? See on muidugi ka oletus, aga kui juba oletustest hakata tuge otsima, siis on Nowgorodi kroonika alusel pa'ju õigem Didmanni poja nimeks pidada samuti Didmann, mitte aga Otto. Igatahes nimetatakse 1287. a. Wirumaal aadli seas ühte Dietrich v Kivelit (U. B. I 513), kes sama hästi Didmanni poeg, kui ka Didmann ise wõib olla.

Ja kas on üldse tõenäolif, et kroonikas tähendatud otij gorodof oleks tuletatud pärisnimest Otto. Oleme ju kõigepealt harjunud, et pärisnimedest tuletatud linnade nimed wanadel slaawlastel lõpewad — ew peale, nagu würst Jaroslaw-Züri poolt ehitatud Jurjew (Tartu) wõi muinasjutulise würst Rii linn Kiew. Rii oleks Oti wõi Otto linna nimi pidanud kõlama umbes Otjew. Jättes kõrwale isegi lõpu, tuleb küsida, kas on põhjust uskuda, et linnakese nimi, oli see siis antud ehitaja enese poolt wõi tekkinud rahwasuus, antud juhuse! oleks wõinud sattuda kroonikasse. Tuleb arwesse wõtta, et Didmanni poja linnuse eluiga oli wäga lühikene; kui uskuda Nowgorodi kroonikat, siis lõhuti ta maha weel samal aastal, kui ta ehitati; ehitati loomulikult suwel, kus ilmastik selleks soodne, lõhuti maha talwe!, kus kinni külmanud maa pikemaid sõja-

käike võimaldas. Sarnase lühikese eluea tsel ei jõua aga ehitaja poolt antud nimi veel rahwa suhu tungida ega ka rahwasuus tekkinud nimetus kaugele minna, waid häwineb ühes kantsi mahalõhkumisega, nii nagu ununeb wara surnud lapse nimi. Juba Narwa enese lähemast ümbrusest wõib näiteid tuua, kuidas hiljem Narwa-jõe kaldale praeguse Wasknarwa kohal mitmel korral katsed tehti linnust ehitada, mis aga kohe maha lõhuti ning need lõhutatud linnused on ikka nimeks jäänud. Oleks Otij gorod piisunud mõned aastakümned, siis oleks tõesti usutaw olnud, et linnakese nimi juba nii tuttawaks saanud, et see Nowgorodi kroonika kirjutajate munkadegi kõrwalatas kloostri müüride taha, antud juhusel ei ole see tõenäolif.

Sellepärast on hoopis usutawam teine seletus, mille pooldajad on Narwa ajaloo uurijailt Goetze ja tema järelle ka Hansen ning Petrow: otij gorodot tähendab isa linnakesest. Didmanni poeg ehitas ülesse isa linnuse, mis wahepeal maha lõhutatud.

Ka selle seletuse juures on wäikene raskus, sest õieti oleks sarnasel korral pidanud tekstis seisma „otnij“ wõi „otcij“ gorodot; üks täht wahelt puudub. Kuid see wõib ju kergesti olla lihtne ümberkirjutuse wiga, nagu seda Goetzegi märgib.

Et otij gorodot tähendab isa linnakesest, selle arwamise on omaks wõtnud ka Baltimaade ajaloo kirjutaja wenelaste seas — Tscheschichin. Ta kirjutab oma Liwimaa ajaloo (E. B. Чешихинъ. Исторія Ливоніи I—III Рига, 1884—1887) II köites: Esimese Nowgorodi kroonika sõnad: ehitas Titmanowitsh otij s. o. isa linnakese, wõiwad tähendada, et Dietrich v. Riweli poeg ja tema lääni pärija uuesti ehitas ülesse isa linnuse Narwa-jõe taga. (Shf. 129).

Kui aga „otij gorodot“ tähendab „isa linnakesest“, siis on ju loomulik

järeldus, et see poja poolt ehitatud linnus umbes samale kohale rajati, kus wana Didmanni linnus oli seisnud. Et poeg ehitas linnuse wene-poolsele kaldale, siis on loomulik järeldus, et ta isa linnus wenepoolsel kaldal oli annud. Wastasel korral, oletades et isa linnus asus Eestimaa poolsel kaldal, poeg aga ehitama hakkas linnast koguni teisele kaldale, poleks olnud vähemasti põhjust seda nimetada isa linnuseks, sest oli see ju siisuliseft siis täiesti uus linnus.

Wõrreldes 1256 ja 1294 aasta aktiioone Wad-jamaal, ei saa salata, et 1256 aasta ettewõte märksa suurem ja laialdasem oli 1294 aasta omast. Oli ju esimene neist tekkinud paawsti enese õnnistusel ja rahwuswahelise ulatusega algatus, mis juba eelmistel aastatel hoolega ette valmistatud. 1294 aastal oli aga kõigi tundemärkide järele tegemist üksiku läänimehe isikliku ettewõttega. Ei saa sellepärast kuidagi uskuda, et see üksik läänimees, kelle ristinimegi kroonika ei tea, oleks sõandanud kaugemale minna, kui mindi ühendatud wägede poolt 1256 aastal. „Titmanni poja“ ettewõte saab arusaadawaks ainult siis, kui oletada, et ta tõesti tahtis ülesehitada isa linnuse, mis wahel peal oli maha lõhutud, et ta enesele tahtis kindlustada seda maa-ala mille peale ta enesel arwas õiguse olewat isa seadusliku pärijana.

Wene kroonika rõhutab ehitajate kiiret põgenemist mere taha. Peab silmas pidama, et rootslased hiljemgi Zwangorodi kohal pikemaks peatama ei taha jääda. Nii teame, kuidas rootslased 1496 aastal tormiga Zwangorodi kindluse ära wõtsid, kuid selle siis otsekohe maha jättsid,

pakkudes teda Narwa pahema kalda peremehele, ordule. Kas ei ole tõenäollik, et 1256 aastal lood umbes samad olid ja lahkuwad rootslased ülesehitatud linnuse üleandsid Narwa pahema kalda omanikule Thiederich v. Kewelile. Nii wõis Keweli poeg ennast tõesti wana Didmanni õiguste seaduslikuks pärijaks lugeda ka Narwajõe paremal kaldal ning südamerahuga asuda linnust ülesse ehitama, olgugi see maa wene territooriumil.

Didmanni linnus lõhuti maha õige warsji pärast ülesehitamist.

Sellest wene kroonikad küll midagi ei jutusta, kuid mahalõhkumine ise selgub sellest tõsiasjast, et järgnewatel aastatel Narwa-jõe kaldal linnusest enam midagi kuulda pole. See tõsiasi räägib wastu Tsheschichini arwamisele, et Didmanni linnuse mahalõhkumine sündis peale 1270 aastat. Ta kirjutab: „Nowgorodi wenelastega 1270. aastal rahu tehes Daani kuninglikud mehed esimese Sofia kroonika tõenduse järele taganesid Narwa-jõest (отступились отъ Наровы) s. o. maa-dest, mida nad olid wallutanud Narwa jõe taga. Didmanni linnus läks sel kombel nowgorodlaste kätte, kes oletatawasti lõhtusid ta maha, nagu nad ikka talitasid rootslaste poolt ehitatud linnustega.“

Igatahes puudus juba a. 1268 igasugune kindlustus Narwa-jõel. Hansen märgib õiguslega, et kui nowgorodlased 1268 a. sõjakäigul üle Narwa jõe Rakwere peale tungisid, siis mingisugusest kindlustusest Narwa jõel juttugi ei ole, kuna ta wene-laste poolt ometi tähelepanemata ei wõinud jääda.

Tsheschichin (II lkt. 85) ise annab edasi Nowgorodi kroonika jutustuse, kuidas 1267 a., kui wene wäed hakkasid juba Nowgorodi koguma sõjakäiguks Baltimaade wastu, ordumehed omad saadikud saatnud Nowgorodi ja lastnud rääkida würst Dimitrile:

„Meil, isand, on sinuga rahu ja kõigi Suure Nowgorodiga; aga katsu jõudu kolowanlastega ja rakoworlastega, aga meie nendega ei liitu ja fuudleme risti.“ Neid ridu lugedes tuleb tahtmata küsimus, miks ei nimetanud ordumehed Kolõwani-Tallinna ja Rakowor-Rakwere kõrwal ka Rugodiw-Narwat? See waikimisega möödaminek Narwast on seda iseäralikum, et hilisemates dokumentides, nagu mitmesugustes lepingutes, Narwat ikka eraldi käsitatakse Liiwimaa wõimude kõrwal, näit. 1383 a. sõlmitud Wene-Rootsi rahulepingus (UB. II. Reg. 813) ja 1392 a. rahu- ja kaubalepingus (UB. III. 1330). Kuna aga 1267 a. wene kroonika Narwast weel midagi ei tea, waid Daani maa-alal ainult Tallinna ja Rakwere kindlustusi tunneb, siis peab järeldma, et Narwa loss weel 1267-1268 aastal puudus.

Narwa linnuse tekkimine.

Esimese ajaloolise tõenduse Narwa linnuse olemasolust leiame 4. juulist 1277, kus Daani pealik Eylard von Oberge ennast nimetab „capitaneus per Estoniam, Narviam atque Revaliam“ (UB. III. 453.-a.). Nähtawasti on 1268—1277 a. wahel Narwa-jõe kaldale rajatud uus linnus. Millal ja misugustel asjaoludel wõiks see linnus olla tekkinud?

Aastal 1269 sõlmisid Lübeck ja Djamaa Nowgorodiga rahu- ja kaubalepingu (UB. I. 414), milles kaubanduslikku läbikäimist korraldati wanel alustel.

Mõni aeg hiljem tulid kokku kõik Liiwimaa walitsejad: Riia peapiiskop Johan I von Lune, Saaremaa piiskop Hermann von Bukshöwden, Tartu piiskop Friedrich von Haseldorp, ordumeister Ernst von Raseburg ja Daani asewalitseja Eylard von Oberge, peale selle weel Riia linnawalitsuse esitajad. Mis aastal kokkusaamine

sündis, ei ole kindlasti teada, sest wastaw ürik (UB. I. 452) on dateerimata, aga arwestades nende walitsejate ametisoleku ajaga, wõib see olla sündinud 1275 wõi 1276 aastal, tõenäoliktult wiimasel. Sellel konwerentsil otsustati pöörduda kõikide „idamerel“, s. o. Baltimerel sõitwate kaupmeeste poole, juhtides nende tähelepanu sellele, misfugused hädaohud ja raskused neid Wenemaa kaubareisudel ähwardawad. Nii olewat Düüna jõge mööda ülesõitjad kaupmehed sagedasti sattunud leedulaste kätte, kes neid wangistanud, maha löönud ja paljaks riisunud. Selle läbi olla leedulased ise palju jõukamaks läinud ja wõiwat nüüd ägedamini ristiusu wastu wõidelda, kui warem. Samuti olla kaupmeestele sagedasti ka Nowgorodis ülekohut tehtud. Nõupidamiseks koondunud walitsejad tunnustawad üksmeelselt tarwilikuks, et kaubaturg Wenemaal saaks ületoodud mõningadesse kohtadesse Liwi- ja Eestimaal, milliste walik kaupmeeste oma hooliks jäätakse. Ilmalikud walitsejad lubawad walitud kohtades kaupmeestele julgeoleku kindlustuse enese peale wõtta.

Arusaadaw, et kõikide Liwimaa walitsejate soow kaupmeestele teatud määral ettekirjutuseks oli, sest wastasel korral wõisid ju walitsejad oma tahte läbiwiimiseks surweabinõusid leida. Kaupmehed püüawad siiski weel kord lasta kinnitada oinad õigused Liwimaal. Sest 29. märtsil 1277. a. annawad Riia peapiiskop Johann, Saaremaa piiskop Hermann ja ordumeister Liwimaale sõitwatele kaupmeestele terve rea õiguseid, nagu: nende kaup on tolliwaba, laewaõnnetuste puhul ei tohi tarwitada rannaõigust, mille järele randa uhutud kaup langes maaomaniku saagiks, sadamad on tarwitamiseks wabad, müügile toodud

hobuseid wõib karjatada ühiskarjamaadel, lae-
wade paranduseks wõib kaldalt raiuda metsa
jne. (UB. l. 453.).

Nende lubaduste ja ettepanekute põhjal anna-
wad Lübecki vogt ja raad idamerel sõitwate
kaupmeeste nimel teada, et nad kuulda on wõt-
nud isandate palwet, mitte enam turgu otsida
Wenemaalt. Eelnimetatud walitsejad omalt poolt
wõtawad 4. weebr. 1278 a. kohustused enese
peale 1278 a. nelipühist alates mitte enam lu-
bada kaubawedu Wenemaale ei wantril ega lae-
wal. Siiwimaale wõiwad aga kaupmehed nii
mere tagant, kui ka Wenemaalt wabalt tulla ja
nendele antud wabaduste üle rõõmustada.
(UB. l. 457, 458). Mõni kuu hiljem, 18. mail
1278. a. annab kuningas Erik Glipping lübeck-
lastele wabakaubanduse õigused Tallinnas ja
Eestimaal (UB. l. 459), kuna Tallinna linnale
sama kuningas annab Lübecki linna õigused.

See oli suur pööre, mida nende korraldustega
püüti läbi wiia. Baltimaa linnadest pidi kaju-
nema turg, kuhu kaupmehed idast ja läänest kokku
sõidawad. Turu asukoha asjus jäi loomulikult
kokkulepe tulemata arusaadawatel põhjustel: iga
walitseja oleks meelsamini näinud turgu oma
waldkonnas. Wististe arwestati ka, et Wenemaa
kaubandus mitmele linnale tööd annab, nagu
see ka tegelikult sündis.

On selge, et otsekohe esimese ühise kirjaliku
ettepaneku järele iga walitseja omal maa-alal
väljawaadata, korraldada ja antud lubaduste
kohaselt kindlustada püüdis neid kohti, mis turu
walikul kõne alla wõisid tulla, samuti ka juurde-
pääsu teid nendele. Waewalt küll mõteldi selle
juures juba Narwa kaubanduse tulewase tähtsuse
peale. Teame küll, et kui mõni aastasada hiljem,
1515. a. uuesti päewakorrale kerkis Nowgorodi
kaubahoowi ületoomine Baltimaile, siis ordu-

meister selleks soowitas eestkätt Narwat (Regesten aus zwei Misfivbüchern des XVI Jahrhunderts im Rev. Stadt-Archiv. Archiv III Folge IV Band, Reval 1895. nr. 27). Kuid wististe ei olnud 1276 – 1277 a. Narwa kaubandus weel nii kaugele arenenud, et temaga tõsisemalt o'eks tarwitsenud arwestada, ja waewalt küll oskas Tallinnas asuwa asewalitseja film hinnata kõiki neid foodustusi, mis Narwa kaubaturu tekkimise mõttes pakkus. Bastasel korral oleks Narwa juba 1277. aastal pidanud linnaõigused saama, kuid teame, et Wene kroonika teda weel 1294. a. nimetab ainult „suureks külaks“.

Tõenäolikum on, et Narwa linnus esialgul tekkis piiriäärse kontroll- ja kaitsepunktina, et korraldada kaubandust walitsejate soowide kohaselt. Wõttis ju kokkuleppes Daani walitsuse esitaja Gestimaal enese peale kohustuse walwata, et 1278 aasta nelipühist peale lõpeks igasugune kaubawedu Wenemaale, olgu see wantril wõi laewal. Salakaubitsemise ärahoidmiseks oli piiri sulgemine hädawajalik. Niisugusel elawal kaubateel aga, nagu see, mis wiis üle Narwa, ei saanud kontrolli teostada Tallinnast, waid oli kindlasti waja koha peal, piiril, luua punkt kuhu palgalist sõjalist jõudu asetada. Pealegi olid walitsejad oma peale wõtnud kaupmeeste julgeoleku kindlustamise. Kaubawahetus tol ajal sündis n. n. kaitsitud teesid mööda, mille hulka eestkätt kuuldus Tallinna-Narwa maantee. Urwesse wõttes piiri lähedust, Alutaguse suuri metsi ja rööwliiskade rohkest,*) tuli anda kaubawooridele kaasa sõja-

*) Rööwlite rohkest tõendab näit Daani kuninga Eric Menwedi kaitsekiri 15. septembrist 1307 a Lübecki kaupmeeskonnale, kus lubadus antakse, et kui kaupmehed Daani riigi piirides rööwimise läbi omad kaubad kaotawad, siis peab süüdlaste wastu, kuni rööwitud wara läitesõamiseni, nii karmisti talitama, nagu oleksid nad kuninglikku wara riijunud. (UB. III 626 a.)

riistus kaitse. See kõik tingis sõjalise jõu saatmist piirile, kuhu siis temale tuli ehitada wastaw asukoht, kindlustus, millel mõistagi ei puudunud tähtsus ka riigikaitse mõttes. See kõik võis olla põhjuselks Narwa linnuse ehitamiseks 1276—1277 aastal.

Enlardi poolt rajatud linnus oli esialgul kindlasti väga väikene. Seda võime järeldada juba sellest, et teda järgnevatel aastakümnete kestel fordagi enam ei nimetata. Tema müürid ja kraavid, nii palju, kui tal neid oli, olid puudulikud, sest linnuse suurem kindlustamine sündis alles Daani aja lõpul ja ordu aja algul.

Linnus ise moodustas wististi ainult väikese osa praeguse Hermannii kindlustuse pindalast, nimelt jõe poolse osa, mis muiste eraldatud oli kraawi läbi muust osast praegusest Hermannii kindlusest, nagu wanast Narwa linna plaanist a. 1649 näha. (Waata Hansen, lhf. 97).

Wana Narwia küla asukoht ei ole täpselt teada. Dr. P. Johansen otsib teda praegusest linnast altpoolt, umbes aurulaewa sadama wõi Narwa alewi kohalt. Kindlasti on wiimane oletus õigem järgmistel kaalutlemistel. Küla asus loomulikult seal, kuhu kohta wana Tallinna maantee jõe äärde wälja jõudis. Suusõnalise traditsiooni järele tulnud aga Tallinna maantee Narwa jõe kaldale praegust Rakwere tänawat mööda. Seda finnitawad ka Narwa linnawalitfuses alalhoidnud wanad Narwa linna kaartid. Nii märgib maamõõtja J. H. Schmidti poolt 1856 a. kokku seatud Narwa eeslinna kaart (Special Charte der Narwischen Vorstadt) Rakwere tänawat, kui „die alte Landesstrasse von Reval nach St. Petersburg“ — wana maantee Tallinnast Peeterburi. Samuti märgib teine, 19. sajandi esimesel poolel kokkuseatud, kahjuks küll lähemalt dateerimata, Narwa linna kokkujooks-

wate teede kaart (Situation-Plan von der in Stadt Narwa zusammentreffende Wege) praegust Tallinna maanteed, kui „der neue Weg von Reval und Riga nach Narwa“ — uus tee Tallinnast ja Riiaast Narwa, kuna praegust Rakwere tänawat nimetatakse wanaks teeks Narwa — „der alte Weg nach Narwa.“ Hanseni Narwa ajalugu (lhf. 331) annab selguse, et uue maantee ehitus kuulub 1822 paiku. Hansen kinnitab ka omalt poolt, et wanasti maantee lähtunud Narwa alewisse, kust ta õigenurga all käänanud linna poole. Kõik see sunnib arwama, et Narwia küla asus praeguse Narwa alewi kohal. On ju seegi iseloomustaw, et kuna teised Narwa eeslinnad kannawad erinimetusi, nagu Peetri alew, Joaorg jne., siis Narwa alew kannab sama nime, kui linngi. Nähtawasti on ta selle nime kaasa toonud muistsest ajast.

Täiesti arusaadaw on ka, miks kaubatee jõeäärde tuli allpool praegust Narwa linna. Oli ju tee seotud ülekäiguga Narwa jõest. Ja ülekäik seal kohal, kuhu lähtub Rakwere tänaw, on märksa soodsam, weewool tunduwalt wäiksem, kui praeguse jõlla kohalt. Siia madalatele kallastele wõis ka tarwilik turg tekkida, mis wanades linnades nagu Tartu ja Riia ikka olnud otse jõe kaldal, nii et wahenditult lotjadelt wõis kaupa müüa. Ka sadamaks oli koht soodne. Siit lähedalt läks teiselt poolt jõge lühem tee kaubitsemisel tähtsa Luuga jõe äärde sinna kohta, kust Luuga Narwa jõele kõige lähemal.

Narwa Linnuse asukohta pole põhjust otsida mujalt, kui praeguse Hermannii kindluse kohalt. Paistab muidugi silma, et linnus rajatud külast kaunis eemale. Selleks wõis põhjust anda, peale looduslike eeltingimuste ka weel see asjaolu, et siin wististe lõppis Riwelile wäljaantud Narwia küla maaala ja algas kuninga

päralt olew läänileandmata waba metsik maa. Wõiks küll tekitada wäikest arusaamatust, miks ei ulatanud Riweli lään loodusliku piirini, wana piirikraawini, mis 20. sajandil nii tähtsat osa mängis, olles piiriks Peeterburi ja Eestima kubermangude wahel, ja mis woolab Narwa jõlle Hermannii kindlusest lõuna pool. Kuid tuleb silmas pidada, et selle praeguse kraawi, — endise oja, — jõlle langemise muistene koht meile täiesti teadmata on, kuna hilisemate kindlustustööde läbi kogu maapind ümber on tõstetud, wallikraawidega tõstetud ja täidetud on.

Narwia küla kaswamine.

Küla ja linna wahel hakkas aegade jooksul tekkima tulewane linn. Linnuse rajamise järele hakkasid ehitused wiimasele ikka lähemale nihkuma, et häda korral kaitset leida waenlase eest. Teiselt poolt sünnitas wastukaalu aga ka Narwa jõe alamjooksu poole kalduw kaubaturg ja jõest ülesõidu koht, nii et nende kahe tõmbejõu wahel tulewane linn kaunis laialiseks wõis kujuneda ja õigusega suure küla nimetuse wenelastelt ära teenida.

Kaubanduslik tõus.

Et walitsejate poolt soodustatud kaubitsemise wabadus suurt tõusu tõi Baltimere linnadele, selle juures ei saa kahelda. Wõõraste juurdewool Djamaalt, Lübeckist ja mujalt Lääne-Euroopast oli suur; warsi oldi sunnitud Tallinnale kaitset otsima wälismaalaste wõistluste eest. Kaubanduslikust tõusust annab tunnistust ka Liwimaa linnade astumine Hansa liitu: Riia a. 1282, Tallinn 1283, Tartu umbes samal ajal.

Muidugi ei jäänud ka kriis teatud aja järele tulemata. Kaupmeestele tundus warsti, et kaubitsemiseks wõimalused Tallinnas ja teistes Lii-

wimaa linnades mitte nii suured ei ole, kui Nowgorodis ja Pihkwas, pealegi langes nüüd wahelt-
kasu wenelaste tasku. Raskuseid hakkasid tegema
kohalikud läänimehed, kes oma rannaõigusest —
õigusest randa aetud laewu paljaks rööwida —
ei tahtnud loobuda. A. 1287 tekiwad Lübeckil
suured arusaamatused Gestima randa aetud lae-
wade tühjaks rööwimise pärast siinsete wõimu-
dega (U. l. 513). Osa Wirumaa aadelist ja isegi
Walfana floostri mungad on kaupade warjamise
loosse segatud. Asjast on osa wõtnud ka Narwia
küla arwataw peremees Dietrich von Kivel. Lii-
wimaa wõimud ei olnud sugugi agarad arusaa-
matuste lahendamisel. Lübeck oli sunnitud iga-
suguseid surweabinõusid tarwitusele wõtma, et
asjale käiku anda. Tallinna linna ähwardati isegi
yansa liidust wäljakehtimisega. Nii kaugele asi
küll ei läinud, tüli lahenes rohulikul ja Tallinn
jää Hansasse, kuid kaubareisud Wenemaale wõeti
Hansa linnade poolt uuesti ülesse. Järgmisest
1288 aastast peale on juba kindlaid tõendusid
kaubareisude uuendamisest ja järjekindlast jatka-
misest Wenemaale. (U. VI. 2770.)

Kaubandus Narwas.

Teatud osa kaubandust hakkas warsi ka Narwa
poole kalduma. Juba Wenemaale sõitmise keelu
ajal on mõned wäljamaa laewad nähtawasti
püüdnud Tallinnast mööda sõita ja piiri äärde,
Narwa ümbrusse pääseda, sest muidu oleks raske
aru saada, kuidas Wenemaa sõidukeelu ajal Wi-
rumaa mõisnikud said osa wõtta Lübecki laewade
riisumisest, mille pärast ju tüli Tallinna ja Lü-
becki wahel tõusis.

Selles kaubanduskeelu ajajärgus, kus Wene-
maale sõit ei olnud lubatud, omandas Narwa
wististe juba suure tähtsuse kohalikus kaubitse-

mises Wadjamaaga. See oligi wist, mis Narwa kaubandusele nurgakiwi pani. Kohaliku kaubitsemise tähtsust Narwas wõime hinnata Daani kuninga Waldemar IV armukirjast, millega teelatakse kõigile wõõrastele kaupmeestele, kes pole selleks wastawat luba saanud Narwa linnalt ja linnuselt, kaubitsemine Louke (Luuga) jõel (UB. II. 834.). See sündis kaupmehi, kes kohalikust kaubitsemisest huwitatud olid, koha peal peatuma jääma, siin omal warandust soetama, linnakodanikkudeks astuma ja selle järelduusel ka linnakaitsest osa wõtma. Et see kaubitsemine wäikene ei olnud, on selge, sest wastasel korral ei oleks kuninga armukiri temast juttu teinud.

Kohalik kaubitsemine ise sündis nähtawasti Rosoni jõe kaudu, mis ühendab Narwa jõesuud Luugaga ja mida mööda Luuga jõe äärde sõideti, kus wenelastega kokku puuduti. Kuid Luuga nime all mõisteti tol ajal nähtawasti ka Rosonit ennastki, sest weel aastasadu hiljem seletab Nyenstädt oma kroonikas, et „Lubecke jõgi“ tulewat moskowiitide maalt Suurest Nowgorodist ja langewat Narwa jõkke enne tema suubumist merde. Nagu sellest näha, on Nyenstädtki Luugat ja Rosonit üheks jõeks pidanud. Samuti nimetatase weel rootsiaegsel kaartil 1695 a. Rosonit „Luga Strohm van Jamou“ (Narwa arhiiv).

Üheks kaubapunktiks Rosoni piirkonnas oli nähtawasti praegune Kullaküla. Tema kaubandusliku tähtsust kinnitab juba wana rootsiaegne nimi — Kullaby, s. o. killa wõi kaubaküla. (Wiedemanni järele tähendab kild-killa — Waarentransport, Karavane.) Kullaküla kaubapunktil oli weel orduajal oma tähtsus, nagu seda tõendab siin 15. sajandi algusel sündinud kaupade rööwimine, mida tuntakse sündmusena „Dode Narwe“ juures. (UB. IV. 1796). „Dode Narwe“ nimi on nähtawasti tuletatud wenekeelsest Kullaküla nimest

„Mertwetsõ“ wõi peegeldab wiimane weel küla juures Rosoni haru muistist saksakeelset nimetust.

Kui kaubareisid Nowgorodi uuesti ülesse wõeti, siis kaswas Narwa tähtsus peatuspunktina talwisel kaubateel. Aga ajuti ei puudunud temal isegi suwise kaubatee tähtsus, eriti pärast seda, kui rootslased 1291. aastal rajasid Wiiburi kindlustuse, et kaubawahetust Rewa jõesuu kaudu Wenemaaga kontrollida ja takistada. (Dr. E. Rottbeck und Dr. W. Neumann. Geschichte und Kunstdenkmäler der Stadt Reval. I. II. Reval. 1904). Selle kõige mõjul oli Narwa juba 1294 aastaks kaswanud „suureks külaks“.

Narwa omad wõimud ei näinud siiski alati heameelega, et Narwa ainult kaubawooride peatuspunktiks oli, waid püüdsid igasuguste abinõudega sundida kaupmehi siin peatuma ja oma kaupe koha peal maha müüma. Kes sõna ei tahtnud kuulda, sellel konfiskeeriti kaubad.

Nii kaebasid 1296 aasta algul kaupmehed kuninglikkudele foogtidele, kui ka kuninglikkude wasallide üldkonnale, et nendelt teisel pool Narwat kaubad käest ära wõetud ja need kuninglikkude losside käsutusse wiidud, milles nad süüdistawad eriti Heinrich von Orghyst, Daani walitsuswõimu esitajat koha peal. (UB. III. 562. a.).

1337. a. on wene kaupmehed Narwa all kahjusid saanud kaupade ärawõtmise näol. (UB. II 780) 10. märtsil 1341 kaebab Mathias Esche Tallinna raadie et teda Narwas wangistatud. (UB II. 802).

1342. a. ümber kaebab Tartu raad Lübeckile, et end. Daani pealik Conrad Preen raskuseid teinud Wenemaale sõitnud kaupmeestele, sundides neid keelatud teesid tarwitama ja wõttes nendelt töötuse, et nad oma kaupadega Narwa linnusse tulewad nelipühiks — Hansa linnade kaubanduse suwise hooaja alguseks. (UB. II. 809).

Sarnased tahtistused on hiljemgi, ordu ajal, Narwa wõimumeeste poolt tarwitusel olnud, Narwa kaubitsemise elustamiseks. (Rev. Missivbücher — nr. 56, 92, 124. — Archiv III Folge, IV Band).

Rõigi nende tahtistuste ja tõkete peale waatamata kasutati siiski Narwa kaubateed nähtawasti õige agarasti. Kaubatee ise läks Narwast Luugani, kas maanteed mööda ehk Rosoni kaudu. Luuga jõge mööda läks tee kuni Jam-Tesowo küalani Nowgorodi kubermangus ja sealt kuiwamaad mööda Nowgorodi. Kaubatee tarvitamiseks andsid Daani kuningad ikka uutele kaubalinna-
dele õiguseid. Nii said selle õiguse üle Narwa-
jõe sõiduks 1305. aastal Lübeck, Rostock ja
Stralsund (UB. II. 613), 1338. a. Greifswald.
(UB. II. 782.)

Pisut aega enne Gestimaa üleminekut ordu walitsuse alla (1346. a.) keelas Saksa kaupmeeskond Nowgorodi igasuguse kaubaweo, mis ei läinud üle Tallinna, Riia wõi Pärnu (UB. II. 842). See wõttis küll Narwa kaupmeestelt õiguse ise-
seiswaks Nowgorodi sõiduks, kuid teiselt poolt
aitas siiski ka kaasa Narwa kaubanduse elusta-
miseks, kuna Tallinna talwine kaubatee Nowgo-
rodi kais Narwa kaudu.

Esimesed teated oma kaupmeeskonnast.

Uegade jooksul hakkas Narwa tekkima oma kaupmeeskond, kes oma käre peal kaubitses isegi wäljamaaga. Juba 1322. aastal tunneb Tallinna „Wittschopbuch“ (Archiv III Folge I Band) kedagi Bernard de Narwiat, — Bernardit Narwast, — nähtawasti mõnda Narwa kaupmeest, kelle naisel Tallinnas oli finniswara. Edasi on püsinud teated Narwa kaupmehest Floreninist (UB. II. 775), kes pitsati järele kandis de Ermennowe nime. (Est- und Lief. Briefflade. IV., Reval, 1887).

Florekin asutanud 1336. a. paiku koos oma sugulastega kaubandusühingu kaubitsemiseks Rootsi. Ta wiinud oma laewal laadungi ruffid Stokholmi, wahetanud selle seal muu kaube wastu ümber ja jõudnud õnnelikult tagasi. Üriosanikkude palwel wõtnud ta siis weel hilja sügisel teise koorma ruffid peale ja wahetanud nad seekord Stockholmis wase, raua ja muu sarnase kauba wastu ümber, kuid sattunud tagasisõidul weeluste taride otsa. 1342. a. leidub Tallinna „Wittschopbuchis“ Florekin de Narwia nimi, kes wast ehk Florekin de Ermennowega üks ja sama isik wõiks olla.

Millal sai Narwa linnadigused.

Et juba Daani kuningas Erik Glipping, kes suri 1286 aastal, Narwale o'eks annud linnadigused, selle wagajutu on ümber lükanud F. von Bunge (ihk. 149, märkus 280). Nimelt tõlgitseti wanasti Waldemar IV poolt Narwale 1345 a. antud armufirjast ühte kohta nii, nagu oleks Waldemar ainult kinnitanud Narwale need Tallinna digused, mis tema wanaisa Erik Glipping juba linnale annud. Bunge näitab digusega, et seda kohta teistiti tuleb mõista, nimelt nii, et Waldemar annab Narwale need digused, mis tema wanaisa Tallinnale on annud.

Et see seisukoht õige, seda tõendab ka see, et wene kroonika järele weel 1294. a. Didmanni linnuse naabruses leidus ainult suur küla. Weel hiljem, 1305 aastal, paistab silma, et Lübeckile ja teistele Saksamaa linnadele antud lubafirjades sõiduks läbi Gestimaa Narwa ja sealt edasi Nowgorodi sugugi juttu ei ole Narwa linnast, waid load antakse wälja sõiduks Narwa jõe ääres — „ad fluvium Narowe“ — ja sealt edasi Nowgorodi. (UB. II. 613). Paistab, et ka siis weel Narwal linnadigused puudusid.

Sama teksti tarwitatakse hiljemgi, näit. 1307. aastal Lübeckile antud õigustes (UB. III. 626. a.) ja isegi veel 1338. a. Greifswaldi linnale antud loakirjas (UB. II. 789.) Nendes hilisemates kirjades on aga teksti „ad fluvium Narove“ tarvitamine ehk seletataw sellega, et sõidumarsrutt lihtsalt maha kirjutati warem antud kirjadest.

Narwa esineb linnana ürikutes esmakordselt 1329. aastal (UB. II. 738) ja sellejärele mitmetes 14. sajandi neljandal ja wiiel aastal wäljaantud dokumentides kord „civitas Narwe“ (UB. II. 755, 775, 852, III. 756-a.), kord „oppidum Narwe“ (UB. II. 805, 834) nime all. Wanem meile tuntud kirjalik linnadigused Narwale on kuningas Waldemar IV poolt 1345 aastast. Kindlasti olid aga Narwal linnadigused juba warem.

Kuna Daani kuningas Erik VI linnadigused andis 1302. a. Rakwerele, siis on arwamist awaldatud (dr. Johansen), et wast ehk samal ajal ka Narwalegi õigused anti. Kuid see oletus paistab siiski kahtlane, sest 1305 - 1307. a. wäljaantud sõiduload Narwa linna veel ei nimeta. Peab arwama, et linnadigused Narwale anti pärast 1305 - 1307 aastat. Kui warssi, see on kahjuks teadmata. Waldemar IV armufiri 1345. aastast räägib küll wanadest õigustest, mis linnal olnud antud „meie eelkäijate poolt wanast ajast.“ Kuid ka see ei aita palju selgitada, sest „wana aja“ mõiste on wäga ebamääraselt weniw. Õiguste finnitamisel uue walitsuse poolt püüdis õiguste kasutaja pealegi alati näidata, et tema õigused igiwanast ajast pärit on, mis teatawasti põhjust annud isegi mitmete dokumentide wõltsimiseks, et oma õiguseid ainult wanematena näidata. Sellepärast wõisid 1345. aastal uuele walitsejale wanast ajast päritolewatena küll näida sarnased õigused, mis antud tema eelkäijate poolt mõnekümne aasia eest. Teiselt poolt aga wõisid mõnedki

digused ja eesdigused olla pärit juba nendest aegadest, kus Narwal weel linnadiguseid ei olnud, — näit. eesdigused angerjate püügi ja ülesostmise kohta.

Diguste saamine linnal sündis wist küll järgmiselt. Rivelile läänile antud küla langes tema poja kätte, kes teatawasti wenelastega tülli satus, nii et wenelased 1294. aastal küla maha põletasid. Rieweli poja wõi poja-poja surma järele ilma meesfoost pärijateta langes tolleaegse läänidiguse põhjal lään uuesti kuninga kätte tagasi, kes nüüd enam soowitawaks ei pidanud küla mõnele teisele isikule läänile anda, waid siia linna asutas. Didmani poja wõi poja-poja surma aasta kindlaksmääramine aitaks wististi kindlaks määrata ka aastat, millal Narwa esimese linnadiguse sai.

Rohjuks puuduwad sellekski andmed. Dr. P. Johansen arwab Didmanni pojaks Otto v. Rivelit, kes esineb ürikutes weel 1306. aastal, wöttes osa maapäewast Rakweres ja kirjutades alla kuningale saadetawale märgukirjale. (UB. II. 621, Reg. 713). Pärast 1306. aastat Otto v. Riveli nimi ürikutes ette ei tule.

Ruid ei ole wähematki tõendust, et Didmanni poja nimi oleks Otto. Gest ka teisi Riweli nimelisi isikuid samast ajast tunnewad wanad ürikud ning need teised wõiwad sama hästi kõne alla tulla. Nii esineb näit. weel 1318. a. Gestimaa aadlike nimekirjades üks Tilo v. Rivel (Brieflade, 34). Ja nagu eespool selgitatud wõib kergesti leida kaalutlusi, et wana Riweli poega otsida tuleb just Dietrichi wõi Teodorichi nimeliste Riwelite seas.

Nii wõib kokkuwöttes ütelda ainult seda, et Narwa oma esimese linnadiguse on saanud 14. sajandi esimesel weerandil, tõenäoliktult Erik VI

(1286—1319), kuid wõimalikult siiski ka Christoph II (1319—1326) päewil.

Ühes linnadigusega sai Narwa loomulikult ka oma wanema wapi, mis kujutab tuurakala kuninga krooni all. (Arndt II lhf. 310, Brieflade IV lhf. 86).

Linna maaala ulatas juba Daani ajal ühelt poolt praeguse Tshornaja jõeseni (wana Tzerenoja), mis ordumeistri Brimershenmi armu- kirja järele olnud „wanast ajast“ linnuse maade pii- riks (UB III. 1097), teiselt poolt muistse Maurajani, Tzerenoja haruni, mis weel praegugi piiriks on Narwa linna ja Wepsküla maade wahel, mis kraa- wiga Narwa-jõega ühendati ja wabadusõja järele ühiskondlikkude tööde abil süwendati. (Johansen, Beapiiskop Michael Hildebrandi protsess Narwa linnaga: Narwa raadi kiri 14. aug. 1457). Narwa linnawalitsuses olewatel wanadel 17. ja 18. sa- jandi kaartidel kannab ojake nime: Maraja (a. 1653), Maria oja (1729), die Maaraja Siepe (1793), ручей Марю Унгола тожь.

Olgu märgitud, et kaubandusliku tähtsuse kaswamisega, elustus ja asustus ka linna ümb- rus. Weel 13. sajandi keskelt oli maa idapool Pühajõge küladest hoopis lage, nagu seda tõendab Liber Censur Daniae. 2. weebr. 1345. a. märgi- takse kuningas Waldemari kirjas, et Narwa kihel- konna maaala waenuliste wenelaste läheduse pärast rahwast on tühi. Tühja, metsikut maad näib tähendawat ka wenelaste poolt Narwale antud nimi „Rugodiw“, sest Dahli sõnaraamatu järele tähendab wene руга — tühja, elanikkudeta maad, дивъ, дивій — aga metsikut.

Daani walitsuse lõpuks teab Renneri kroo- nika jutustada, et Narwa linnusel üksinda olnud juba 90 täit atra maad. (Renner, lhf. 95).

Linna tolleaegse wälimuse kohta teame loomulikult äärmiselt wähe. Ta sarnanes

weel Daaniaja lõpul rohkem suurele külale kui linnale. Weel kuningas Waldemar IV armufiri linnitab linnakodanikkudele õigused nendele kuuluwate põldude, heina- ja karjamaade peale. Ordumeister Wennemar v. Brüggeneu kirjast 1 jaan. 1381. a. nähtub, et otse linnuse ees, sellega praegusest Peetri turust jõe poole, asusid Narwa kodanikkude põllud. Samast kirjast selgub, et paljude kodanikkude põllud sattusid linnamüüridest sissepoole, s. o. asusid praeguse Westerwalli tänawa ja jõe wahel. Põllupidamine oli igatahes suureks toeks kodanikkude ülalpidamisele. 80 aastat hiljem kui Narwa oli juba müüridega ümbritsetud ja põllud wõdrastesse kättesse läinud, märgib Narwa õiguste eest wõitleja, ordumeister Sigfrid Lander von Spanheim, et Narwa elanikkudel ei ole põldu ega muud sissetuleku allikat, kui ainult laubandus. (UB. V. 2183, 2184.)

Elumajad olid tolleaegsetele wiisidele wastawalt arwatawasti puust, aidad sagedasti kiwist nagu Tallinnastki. (Nottbeck-Neumann lht. 19).

Kuigi ristiusk juba 100 aastat oli Eestimaa riigiusuks olnud, leidus arwatawasti weel paganlustki, eriti metsakolgastes. Jegi kuninglikud armufirjad räägiwad weel wastfelt ristituisst linnaümbruses (UB. II. 829).

Kihelkonna kirik.

Juba Daani ajal oli Narwas kihelkonna kirik, kõikide tunnusmärkide järele linnuses wõi eeslinnuses. Arwatawasti oli ta puust. Runa kihelkond ise piiriläheduse pärast oli rahwawaene ja kirik sellepärast suures waesuses, tegi kuningas Waldemar IV Narwa linnuse ülemale, kuninglikule foogtile wõi tema asetäitjale 1345. aasta suwel ülesandeks anda kiriku jutlustajale, kapellaniile ja scholaridele kuninga arwel linnuses priisöögi, iga aasta head kalewit ühe tunika ja toga

jaoks ning üldse hoolitseda nende heakäeläigu eest. Et wastsed ümbruskonna ristiinimesed mitte pihtilewõtmise ja armulaua poolest hooletusse ei jääks, sellepärast peetagu linnuses preestri jaoks alati kaks hobust sõiduwalms ja toidetagu neid heinte ja kaertega. (UB. II. 829). Kuna sõiduwalmis hobused linnuses seisid ja ka söögilaud linnuses kaetud oli, siis ei wõinud preestri enesegi elukorter linnusest kaugel olla, mis just sunnib kiriku asukohta otsima eellinnusest. Weel wene ajal seisis ellinnuses wõi „polguhoowis“ wana linnuse wärawate lähedal puust kirik. Seal umbes wõis ehk kunagi ka kihelkonna kiriku asukoht olla.

On awaldatud arwamist, et praegune wene peakirik, — „sobor“ — juba Daani ajal on ehitatud. Selle wäite põhjenduseks märgib Petrow (Ihfl. 39), et kiriku all mõned hauakiwid kuuluwat 1314. aastasse, mispärast kirikut tuleb lugeda Daaniaegseks. Petrowilt on see teade lewinenud ka muisse teostesse. Nii märgib näit. G. Matto „Narwa laulupeo juhhis“ 1924. a. Wene peakiriku kirjelduses, „et kiriku ehitamise aasta pole teada. Tema pöranda all olewad hauakiwid dateeriwad 1314., nii on ta siis wististi juba Daani walitsuse ajal ehitatud.“ (Ihfl. 32).

Kuid jutt 1314 aastaga dateeritud hauakiwidest paistab olewat samasugune müüt, nagu jutt Erik Glippingi aegsest armukirjast. Kust Petrow need hauakiwid wõtnud, on täiesti teadmata, ühegi allika juure ta ei juhata.

1865 aastal ettewõetud uurimuste järelalusena fandis 13 okt. 1865. a. Narwa wanaaja uurijate seltsi koosolekul Hansen ette referaadi Wene peakiriku muinsustest, milles ta märgib wanemaid hauakiwisid 1554 ja järgnewatest aastatest. Weel wanematest hauakiwidest ei tea ta midagi. Ometi

oleks hauakiwi 1314 aastast niisugune haruldus, mida kuidagi ei oleks saanud jätta märkimata. (Beitr. z. Sitzungsberichte der Narvaschen Alterthums Gesellschaft vom 13 Oct. 1865) — Nii puudub alus arvata, et peakirik juba Daani ajal tekinud.

Linna wälimuse täienduseks wõiks weel nime-tada, et linnast wäljawiiwa tee ääres seisib wõl-las kurjategijatele, millest hilisemates kirjades sageli räägitakse.

Kalapüük Narwa jões.

Tähtsaks ülespidamise allikaks kodanikkudele oli ka kalapüük. Ngenstädt oma kroonika sissejuhatuses märgib, et Narwa linna all jõest püütakse palju angerjaid, kose juurest aga lõhesid ja teisi kalu, kes merde kudema lähewad. Kalapüügi tähtsust kriipsutab alla ka kuningas Waldemari armukiri, milles kinnitatakse Narwa linnale kõik kalapüügi kohad ja kindlustatakse tema kodanikkudele esimese ülesostuõigus angerja püügikoh-tades, nagu see õigus linnale juba tema eel-täijate poolt antud.

Daani aegse sündmustik.

Teated Daani aegsest sündmustikust on nii tehwad ja puudulikud, et nendest üldse raske on midagi rääkida.

Pihkwalaste sõjarett a. 1323. 3. weebruaril 1323. a. tungis Pihkwa würst Dawid leedu-wene wäega üle Narwa jõe ja laastas maad kuni Tallinnani, rüüstades ka Tartu piiskopkonda. Ermelandi piiskopp: Eberhardi mististe küll kont-rollimata ja liialdatud teadete järele tapnud ja wangistanud wenelased 4000 inimest mõlemast soost, põletanud maha 52 kihelkonna kirikut, kuna palju waimulikke saanud hukka. (UB. II. 695.)

Daani pealit annab Narwa linnuse käest ära. Järgmised teated linnusest on 1332. aastast. Runingas Christoph II surma järele on Daani asewalitseja Marquard Breyde Tallinna ja Narwa linnused oma käest ära annud. (UB. II. 757, 763, Bunge Iht. 62). Kellele ta nad andis, see ei ole teada. Urndt oma kroonikas (II Iht. 92) tõendab, et Liwimaa orduhärradele. Paistab silma, et sama aja ümber Breyde sõlmib orduwõimudega kokkuleppe, milles tõotab, mitte kunagi nende kahjuks töötada, kuna ordu poolt samasuguse wastutõotuse annab Järwa fogt Reimer Mumme. Sõjaka ordu piiri äärde tungimist näib kinnitawat ka Nowgorodi rahutus, kes kohe peale selle, 1333. aastal Leedu würsti Narimonti omale sõjapealikuks ja piirikaitsejaks kutsus. Narimontile anti osa Wadjamaad mitme linnusega, nende seas ka Raporje, palgamaaks (Tscheschichin II Iht. 223).

Nowgorodi rahutusest annab tunnistust ka teine asjaolu. 12. aug. 1333 a. kirjutati alla rahuleping Nowgorodi würsti Jüri ja Rootsi kuninga Magnuse wahel, kus muu seas ööldakse, et kui Narwa omad ennast suurwürsti ja Nowgorodi wastu ei paranda, siis ei tohi rootslased neid mitte enam kaitseada (UB. II. Reg. 813). Nähtawasti ootasid wenelased tõsiselt kallaletungi „Narwa omade“ poolt ning kindlustasid sellepärast rahulepingus omale Rootsi erapooletuse.

Wenelased rüüstawad linna 1341. a.

Millal linnus uuesti Daani kuninga kätte läks, see ei ole teada. 1341. a. tungisid wenelased 9. aprillil salaja Narwa linna sisse, siis kui rahwas oli läinud lihawõtte eel messile (kirikusse eellinnuses!) Nad põletasid ja rüüstasid linna ära.

Sama aasta juuni kuus oli sakslastel, nagu märgib wene kroonika, teisel pool Narwa

jõge kottupõrge Pihtwa wenelastega Ruscheli (wõi Ruteli) küla juures soos, kus 20 sakslast surma saanud, kuna ülejäänud osa üle jõe tagasi tulnud. Kas mõeldakse sakslaste nime all linnakodanikke või linnuse kaitseväge või loeb wene kroonika kõiki Lääne-Euroopa rahwaid, nende seas ka daanlasi, sakslasteks, see ei ole selge ja sellepärast ei anna sõnum ka mistisugust selgust küsimuses, kes oli sel ajal Narwa linnuse pereinimehiks.

1342 aastal tegutses aga linnuses jälle Daani pealik, seeford Conrad Preen.

Eellinnuse kindlustamine.

Linnus ise oli tol ajal nii väike, et ta kaupmeeskonnale warju ei suutnud pakkuda, kuna eellinnus (Vorbürg) nähtawasti weel kindlustamata oli. See selgub 1342. a. kaupmeeskonna poolt tõstetud kaebusest Daani kuningliku wõimu esitaja Conrad Preeni peale, kes neid sundiwat neli-pühiks Narwa linnuse juurde tulema selle peale waatamata, kas see on müüri ümbritsetud või mitte (castro circumvallato vel non) (UB II 809). Kaupmeeskonna kaebusest võib järeldada, et linnuse kindlustamine ja eellinnuse piiramine müüridega parajasti käsil oli ja kaupmehed ainult kahtlewad, kas töödega neli-pühiks walmis jõutakse.

Kuid nähtawasti on Daani wõimud kindlustamisetöid väga energiliselt läbi wiinud, igatahes on 1345. aastaks linnuse ja eellinnuse kindlustamise wiidud lõpule. Sest tähendatud aastal annab Daani kuningas Waldemar IV nimel asewalitseja Stigot Andersson Narwa kaupmeestele ja kodanikkudele uue õiguse: kui wenelased linnuse peale peaksid langema ja tema häwitama, siis wõiwad kodanikud üle kolida eellinnusesse,

„mis meie lossi juures asub“, ja seal oma majad ja kõrvalhooned ülesse ehitada ning nendes elada igawese ajani samade õigustega, kui wanas kohas.

Kus asus eellinnus? Kindlasti praeguse Hermannii kindluse läänepoolses osas, n. n. „polgahoowis“. Nagu wanad linnaplaanid näitawad, oli Hermannii kindluse praegune maaala kraawi läbi poolitatud kahte ossa. Nendest oli jõepoolne linnuseks, läänepoolne eellinnuseks. Kraawist käis sild üle. Eellinnus on ruumikas, kuid arwesse wõttes, et ta kogu tolleaegse linna enesesse pidi suutma ära mahutada, wõime jõuda weendumusele, et linn ise kuigi suur ei olnud.

Olgu kohe tähendatud, et kodanikkude üleminek eellinnusesse wist kuigi suurel määral ei teostunud, juba sellepärast mitte, et käsu wäljaandja tol ajal üldse enam eellinnuse üle käskida ei saanud, waid armufirja wäljaandmisel (25. juulil 1345. a.) oli linnus ühes eellinnusega juba pool aastat seisnud orduwõimude waldamisel. Kes üldse ei tarwitsenud arwestada Daani kuninga korraldustega. Mõnikümme aastat hiljem, juba orduwõimude ajal tekkis sellepärast loomulik wajadus ka wanalinna ennast müüridega ümbritseda.

Narwa minek ordu alla.

Cestimaa ordu alla ülemineku eelloo üksikasjad pole kaugeltki weel kõik selgunud. On ainult teada, et Narwa linnus märkja warem orduwõimude kätte sattus, kui muu osa Cestimaast.

Suure eestlaste juriidõ mätsu puhul andsid Daani kuninglik raad ja läänimehed Tallinna ja ja Rakwere linnused enne 16. maid 1343. a. ordumeeste kätte üle. (UB. II. 814). Narwa linnusest ei räägita sel puhul midagi, küll aga kuuleme,

et Conrad Preen, endine kuninglik asewalitseja, kes hiljem nähtawasti on kuningliku wõimu esindajaks Narwas ja kellel siin kokkupõrkeid kaupmeeskonnaga, on ordumeeste kätte wangi langenud. See on aastal 1344. Hiljem wangist wabanedes peab ta ühes oma poegadega ja mitmete Daani kuninglikkude ametnikkudega Gestis, kes temaga koos wangistatud, ordule töotuse andma, et ta mõeldagi ei taha kättemaksule selle wangistuse eest, mis sündinud miskisuguse 212 marga pärast. (UB. VI. Reg. 974- c.) Wõib olla oli see 212 mk. tekkinud kaupmeeste nõudmistest, kes Preeni korralduste läbi kahju saanud.

Kuidas see wangilangemine wõis tulla, selle kohta puuduwad teated. Küll on aga teada, et ka Narwa linna ümber 1343. a. eestlaste wabaduswõistlused wastukaja leidsid. Nimelt jutustab Nowgorodi kroonika, et „Aastal 6852 (s. o. 1344) oli mäks Narwa-jõe taga suur: tshuudid löid maha omad maabojaarid Kolõwani (s. o. Tallinna) maal ja Rugodiwi (s. o. Narwa) wallas.

Wanas Liwi orduarhiwi registris (Livl. O. U. Reg. 733 UB. VI. Reg. 974—b.) on säilinud sissekanne 1344 aastasse kuuluwa üriku kokkuwõttena: „Einige Dänische Ritter in Harrien und Bierland bezeugen, dass der Orden ihnen in der Belagerung von Narwa zu Hülfe gekommen“, s. o. mõningad Daani rüütlid Harju ja Wirumaal tunnistawad, et ordu nendele Narwa piiramisel abiks tulnud. Kahjuks pole seda huwitawat dokumenti ennast enam leida, kuid sissekandest wõib teha järelduse, et „Rugodiwi walla“ mässawad talupojad Narwa linnuse alla on tunginud ning teda piiranud, kuni ordumehed abiks jõudsid. Igatahes on huwitaw märkida, et nii hästi wene kroonika, kui ka Liwimaa ordu register selle sündmuse 1344. aasta peale kannawad, kuna Harju mäks ise 1343. aastal puhkes ja lõppes. Wõib olla, et linnust

piirajate käest wabastades ordu wäed kasutasid juhust Conrad Preeni wangistamiseks ja Narwa linnuse oma walitsuse alla wõtmiseks, nii nagu sattus Tallinnaga linnus ordumeeste wõimu alla pärast tema wabastamist piirawate eestlaste käest.

Igatahes on sama aja ümber Daani wasallidel tekkinud ordu wõimudele wõlg 1423 Riia marga suuruses. Tõenäoliktult on see wõlg tekkinud just sõjalise abiandmise juures orduwõimude poolt, sest wiimased ei jätnud oma kulutusi sõjakäigul eestlaste wastu daanlastele arwesse panemata.

See wõlg mängiski Narwa linnuse täiesti seaduslikul teel ordu kätte enne kui muu osa Eestimaast.

Narwa linnus panditakse ordule.

24. jaanuaril 1345. a. pandiwad Daani wasallid Narwa linnuse ordule ühe aasta peale wõlgnewa 1423 marga eest. (UB. III. 827-a, II. 828.)

Selle pantimise kohta jutustab orduwõimude poolt kokkuseatud ürii järgmist:

Wend Borchard von Drenlewen, Saksia ordumeister Liwimaal, wend Willekin, maamarsjal, wend Johann von Widen, Wiljandi komtuur, wend Goswin von Herike wäikeses lossis Tallinnas, wend Hermann Gudacker vogt Järwamaal, wend Hildebrand, vogt Põltsamaal, annawad teada, et nemad Daani kuninga nõunikude ja wasallide üldkonna tungiwal palwel Narwa linnuse (castrum Narwiae), mis wiimaste poolt nendele ühemeelselt kätte näidatud ja üle antud, temale igast küljest ähwardawa hädaohu pärast on wastu wõtnud, et teda eesolewast Maarja puhastamise päewast (i. o. 2. weebruarist) ühe aasta jooksul Daani kroonile ja Eestimaale alal hoida, ühes kõikide tema wiljade, sissetulekute ja päraldistega. Kui ometi tähendatud nõunikud ja wasallid meile neid 1423 mk. Riia hõbedat, mis

nad meile seaduslikult wõlgnewad, Maria puhastamise päewaks tulewal aastal mitte äramaksnud ei ole, siis peawad need, kes selle eest käemeesteks on astunud, otsekohe Wiljandi linna sisse sõitma (s. o. ennast Wiljandis wõlausaldajate kätte andma) ja tegema nende poolt selle kohta wälja antud üriku järele. Aga ka siis jääb nõunikude ja wasallide tungiwal soowil Narwa linnus ühes päraldistega ordu wõimu alla, et teda Daani kroonile alal hoida, kuni ülaltähendatud summa täiesti makstud on. Kui wiimane sündinud, siis peab ordu kuu aja jooksul pärast nõunikude ja wasallide poolt sellekohase nõudmise esitamist linnuse tühjaks tegema ja nendele üle andma, ilma et temal linnuse peale kulutatud summe ja kantud kahjusid õigus oleks tagasi nõuda, kuna ordu selle eest waldamise kestel kasutab saaki ja linnust peab oma wõidu ja kaotuse peal.

Eestimaal wõimude poolt kirjutasiid pantimise kirjale allo: Heinrich von Lode, Diedrich Tolt, Heinrich v. Lehtes, Christian Scerenbefe ja Godede Parenbefe, rüütlid, Johan Mekes, Johann Wacke, Usser v. Neuenhof (de Nova Curia) Heinrich Birkhoveden, Heinrich Havesvorde, Diedrich Birckes, kuninglikud Daani nõunikud Eestimaal, Willekin Todewin, Johann Parenbefe, Edward Sorsevere ja Bernhard Thoreiden, käesolewaks asjaajamiseks üldkonna poolt nõukogusse walitud ja kutsutud.

Nii wõisid nüüd ordumehed ennast tunda Narwa linnuses täieõigus iltude peremeestena. Ei ole kahtlust, et linnus pärast seda üldse enam Daani kätte tagasi ei läinud.

Kuninglikud armukirjad linnale.

Daoni wõimud püüdisid weel Narwa kodanikke foodustada. Kuninglik asewalitseja Stigot Anders-

son andis kuningas Waldemari nimel 25. juulil 1345. a. Narwale kirja, milles finnitab ja laien-
das linnakese õiguseid.

Selles kirjas Jumala armust daanlaste ja wendide kuningas ja Cestimaa hertsog Woldemar, soowides tollaegsete wiiside kohaselt igawest õndsust Issandas kõigile, kes seda kirja näewad või kuulewad, teatab, et tema on wäga armsa Narwa linnakese wõtnud oma erilise kaitse ja warju alla ning finnitanud temale kõik needsamad wabadused, mida Tallinna kodanikud isand Eriku, kuninga wäga armsa wanaisa päewil on kasutanud. Rinnitatakse linnakesele tema põllud, aasad, karjamaad, metsad, weed ja kalastus, niihästi ülal, kui ta allpool linnust, ühes angerja esimese ülesostu õigusega kalapüügi kohtes, — nagu linnus neid õiguseid meie eelläijate käest wanasti kasutanud on. Ükski kaupmees ei pea kaubitsema weel, mida Louke (s. o. Luuga) hüütakse, kui ta ei ole saanud selleks linnuse ja linnakese armu osaliseks. Peats juhtuma, et linnakese wenelased häwitawad, siis antakse kodanikkudele õigus oma majade ja teiste ehitistega eellinnusesse üle minna. Kõiki, kes Narwa linnakese õiguseid usaldasid karpida või teda koormata, ahwardatakse kuningliku kättemaksuga.

Juba warem oli kuninga nimel antud soodustusi kihelkonna kirikule ja waimulikkudele.

Kuid ajaloo käiku ei wõinud kõik need soodustused enam muuta. 29. augustil 1346. a. müüs kuningas Waldemar terve Cestimaa ühes Tallinna, Rakwere ja Narwa linnade ning linnustega ordule. Maa üleandmine ordule selles osas, mis weel Daani walitsuse käes oli, sündis 1. now. 1347. aastal.

A

~~A~~

7870

155872^pl